

Alföldi András:

ERDÉLY NÉPEI AZ ÓKORBAN

Mindenki tudja, hogy Erdélyt 1918-ban főleg azon a címen vesztettük el, hogy a románok történelmi jogot formáltak e területre. Hogy volt lehetséges, hogy a dákoromán kontinuitás téves elmélete rabságba ejthette a francia, angol és olasz közvéleményt? És honnan van az, hogy ráadásul ismert német romanisták is magukévá teszik ezt a tanítást egészen a mai napig?

Ha komolyan le akarjuk küzdeni ezt a hamis elgondolást, be kell látnunk: jórészt a saját hibánk, hogy idáig jutottunk. Viszont igaz az is, hogy nem egyes emberek bűnéből mondta fel a szolgálatot e téren a magyar tudományosság, hanem egész kulturális életünk fejlődésének nagy zökkenője eredményezte ezt a helyzetet, amikor a magyar tudományos élet a latin nyelvről a magyarra tért át. A XVIII. század végén a hazai ókor kutatása magas színvonalon állott. A magyar tudósok idevágó, latinul írott műveit mindenütt ismerték és elismerték a külföldön is. A magyarság történetének és művelődésének bűvárjai, mint Pray, Szalágyi, vagy a következő generációban Schoenwisner, teljes birtokában voltak az ókorra vonatkozó akkori erudíciónak, és emellett a magyarországi rómaiság, valamint a honfoglalás előtt itt élő népek életsorsának megismerését természetesen adódó magyar feladatnak látták és nagy erővel munkálták. Még a múlt század elején is Európa-szerte használták a szakkörök Katancsich Péter pesti professzor vaskos műveit a balkáni és dunai országok ókori földrajzáról és hasonló problémákról.

Az ekkor bekövetkezett nemzeti feleszmélés azonban, amely egyébként oly hatalmas jelentőségű esemény népünk életében, elfordult az ókortudomány művelésétől. Magyarul akkor még

úgyszólván semmi sem lévén publikálva, nem kellett nagy erőfeszítéssel újat, önállót alkotni: a régibb, latin nyelvű hazai irodalomból táplálkozó vagy külföldi műveket átplántáló másodrendű népszerűsítő munkák is kielégítették a mutatkozó csekély érdeklődést vagy iskolai szükségletet. A klasszikus ókorral való közvetlen kapcsolat feladása vezethetett arra is, hogy historikusaink megfeledkeztek a honfoglalás előtti népekről, s csak Árpáddal kezdték kutatni országunk múltját. 1849 össze-törése és utána a Bach-korszak magyarságának teljes magába zárkózása, befelé fordulása csak növelte és erősítette ezt az irányzatot. Az ókori történet csődjét a kiegyezés utáni általános fellendülés sem tudta jóvátenni nálunk. Ezért igyekeztek oly kevesen a latin helyett legalább valamelyik világnyelven közölni az európai tudományossággal a magyar kutatás új eredményeit; de ilyen is ritkán akadt.

Közben az írott források mellett egyre jobban kezdett növekedni a régészeti emlékek történelmi jelentősége, a honi ásatások ontották az új anyagot. Roppant sok becses leletközlést, sőt egyes leletcsoportok összefoglaló áttekintését is köszönhetjük ezen korszaknak. Itt inkább találunk valamely világnyelven megjelent műveket is; archeológiánkat jobban meg is ismerhet-te a külföldi. De csodáljuk, hogy mennyire hiányzott e generációknál a történelmi érzék. Az Európa-szerte dívó specializálódás szétdarabolta távlataikat, és az őskori vagy népvándorlás kori tárgyak tipológiai szabályozása mint legmagasabb, önmagáért való tudományos cél lebegett régészeink szeme előtt; a római feliratokból nem igyekeztek mély történelmi tanulságokat meríteni, csak buzgón publikálták az új inskripciókat – magáért a közlés dicsőségéért.

E nagy mulasztás nem volt tudatos, s így önkéntelenül az a benyomás jutott uralomra a szakemberek körében is, hogy a Kárpátok medencéjének nem volt jelentős történelmi múltja. „Abschaumgebiet”-nek bélyegezte egy kitűnő német prehisztórikus ezt a földet. És a dunai határt védő római erődövről, melynek rajnai és észak-angliai folytatását már nagy készültséggel tárták fel, azt hitték illetékes faktoraink, hogy jobbadán el-mosta a folyam, azért nem bukkan fel szinte magától. Ez ké-

nyelmes szempont volt; aminthogy kényelmes volt magukat beleélni abba a tudatba is, hogy a dunai provinciáknak nem volt jelentős történeti szerepe – mert emiatt úgy látszott, nem érdemes nagy erőfeszítést tenni ennek felderítésére.

Időközben kezdett kinőni gyermekcipőiből a román tudomány is. Ez a múlt század második felében az ókori hontörténet terén még csak az elfogult sovinizmus csodabogarait tudta termelni, amelyek mind a dákoromán kontinuitás lámpafénye körül röpdöstek. De míg nálunk elsikkadt az ókori historia művelése, addig odaát a római s vele az őstromán történet a legfőbb nemzeti diszciplína lett, melynek továbbfejlesztésére nagy erőfeszítéseket tettek. Már a század eleje óta állami pénzen neveltették az arra alkalmasnak látszó fiatalembereket a világ első egyetemlein, hogy a dák nép és a római Dácia történetét a lehető legjobb készültséggel művelhessék. Az első világháború idején már akadt is egy elsőrangú tudósuk, V. Pârvan, aki Breslauban, Párizsban és Cambridge-ben végzett, és aki nagy elismerést szerzett a Nyugaton. Trianon után pedig a megnövekedett Románia nem fukarkodott az anyagi eszközökkel a Dácia-kutatás fellendítésére. Rómában akkora intézetet építettek, mint a mi bölcsészeti főépületünk, egy kitűnő olasz szakembert, Lugli professzort fogadván meg titkárának; Pârvan két nagy, csak világnyelven publikáló régészeti és ókortörténeti folyóiratot indíthatott meg – később még újabbak járultak ezekhez –, állandóan nagy ásatásokat végeztek, nem szólva a propagandára, vendéglátásra és lekenyerezésre költött óriási összegekről, amelyek mind a dákoromán kontinuitás eszméjét szolgálták. Mégpedig teljes sikerrel, mert nemcsak a hiszékeny nagyközönség, hanem a kritikus szaktudósok körében is hódítottak. A mi közvéleményünk magyarja, aki saját szemével látta, hogy a románság terjeszkedése milyen friss keletű, sokszor saját családja múltjából tudta, hogy mennyivel régebbi gyökérezetű a magyarság Erdély földjén, képtelen volt még egy emberöltővel ezelőtt elhinni, hogy a külföld valóban másképpen foghatja fel ezt a dolgot, mint ő, s emellett – a mélységes béke biztonságérzetében – nem is sokat törődött az egésszel.

Ez volt tehát az a fejlődés, amely az ókortudomány terén segítette a magyar Erdély tragédiáját megérlelni. Nézzük már most azt a képet, amelyet a kontinuitás tanát védő jóhiszemű tudósok és román sovíniszták rajzoltak meg Dáciáról, s amelyet a tudomány köpenyébe burkolódzó román politika velünk szembe szegezett. A kitűnő Párvan szemléletében a dák nép, mely az indogermán trákok egyik északi hajtása, és Dácia sziklavarában elkülönült fajrokonai egyéb csoportjaitól s önálló nemzetté érett, nem az az elszigetelt népi egység, amelynek történelme valójában mutatja, hanem a trákság óriási tömegének szerves alkotórésze. Ez a nagy és egységesnek képzelt trákság – a valóságban egymást nem is ismerő vagy egymással hadakozó kisebb-nagyobb államocskák össze nem függő zűrzavara – úgy élt képzeletében, mint a szokolisták fejében például a minden szlávok egysége, mely ha nem lehetett is döntő tényező a jelenben, mégis a jövő nagy álma volt. E romantikus álmodozó még olyan területekre is kiterjesztette ezen óriási trák népegységet, ahol csak valamikor, a prehisztorikus időben trákok laktak: például a már réges-régen illír és kelta Pannóniára s az illír Dalmáciára; úgy gondolva, hogy itt is trák maradt volna a népeség alaprétege. A dél-oroszországi síkság és az északi Balkán sok apró trák fajú fejedelemségét pedig azon a címen igyekezett szorosabban a dákokhoz kapcsolni, hogy e *geta* népek nemcsak rokonai ezeknek, hanem azonosak velük; ezt a látszatot keltheti tudniillik az antik írók pontatlan vagy régieskedő nyelvhasználata, pedig történeti alapja nincs ennek az azonosításnak. S amikor Julius Caesar korában egy nagy dák király, Burebista, rövid időre tényleg egyesíti jogára alatt az egész duna-balkáni térséget, a dákokat mint a római világhatalom egyenrangú ellenlábását állítja olvasói s hívei elé a boldogult Párvan. Elfelejteti, hogy ha a polgárháborúk és proskripciók kora nem kényszerítette volna Rómát arra, hogy erőit a határokról elvonja, Burebista hódításai sohasem mehettek volna végbe – amint hogy nagyon hamar össze is omlottak.

De nemcsak a dákok népét duzzasztották ilyen képzeletbeli nagyhatalommá a románság vágyálmai, hanem a későbbi dáciai romanizmust is olyan erővel ruházták fel, amilyennel soha-

sem rendelkezett, és olyan területeken is felfedezték, ahol sohasem vert gyökeret. A római Dáciát ugyanis kiszélesítették Erdélyen kívül a Bánságra és a nagy oláh síkságra is – ebben C. Patsch, egy nagyérdemű bécsi professzor is jelentős segítséget nyújtott nekik –, és itt is római kolonizációt szerettek volna felfedezni, holott e részeken egész más magyarázata van a szórványos római nyomoknak, amint látni fogjuk. Sőt erre a román nyelvészek vérszemet kapva már nem is Erdélyben, hanem a Bánságban akarták a románság folytonos továbbélésének igazi góciát feltalálni.

A kétszeresére feldagasztott Nagy-Dácia mellett szinte eltörpült és eltűnt Pannónia, melynek történeti szerepéről alig olvashatunk valamit Párvan műveiben. Nagy-Dácia így szinte híd nélkül közvetlenül kapcsolódik Itáliához, közvetlenül veszi át annak őseredeti római lényegét. Így született meg az a képzet, amelyet a román szakirodalom nagy áhítattal és bensőséggel „miracle roumain”-nek, román csodának nevez: szóval az a csoda, hogy a dákok (akik szerintük túléltek Traianus irtóháborúit) ezerszer gyorsabban és százszor alaposabban váltak rómaiakká bármely déli vagy nyugati szomszédjuknál. A „kis latin nővér”, a „petite soeur latine” nyugati nagy testvérnemzetei szívesen elhitték a római kultúra e fényes diadalának érzelmes ábrándját. A német kultúra körében pedig kiváltképpen két tényező jött ennek segítségére. Az egyik az, melyet Tamás Lajos hangsúlyozott, hogy ti. a német romanisták a nyugati országok romanizmusát kitűnően ismerik, s ennek kialakulása mintájára képzelik el – akarva-akaratlanul – a keleti romanizmus keletkezésének teljesen eltérő folyamatát. A másik elgondolás ugyane téves analógián alapszik, csak hogy nem a nyelvészet, hanem a történelmi kutatás köréből veszi érveit. Az ókori és középkori történet művelése ugyanis praktikus szempontok miatt egyre élesebben különvált egymástól a múlt század folyamán, mert a források megsokasodása, a módszertani kívánalmak megnövekedése lehetetlenné tették a normális képességű szakemberek számára azt, hogy mindkét nagy tudományos területen egyaránt eredményesen dolgozhassanak. Ez a különválás oly teljessé vált, hogy egyre jobban megfeledkeztek mindkét

részről arról a számtalan szálról, amely a két történelmi korszakot egymással szervesen összekötötte. Ez ellen a caesura-gondolat ellen szállott síkra Alphons Dopsch, a hírneves bécsi középkori historikus, aki a nyugati kora középkor késő római előzményeit sikeresen domborította ki. Kelet-Európában azonban egészen más a helyzet. Itt nem egyetlen újonnan érkezett támadó nép foglalásából és a régi lakosságra való rételepedéséből állott a népvándorlás kora, hanem – mint például a Kárpátok gyűrűjében – a véres ököljog hatszáz évig tartó kegyetlen uralmából. S éppen ezért a hosszú évszázadok folyamán kipusztult itt vagy délre szorult innen a romanizmus, melynek maradványait lassanként a Dunántúl legelrejtettebb zugaiból is kilúgozták a hódító népek egyre újonnan közeledő hullámai, nemcsak az egyharmadannyi ideig római Erdélyből. Így Kelet-Európában nincs meg az az általános kontinuitás, mint Nyugat-Európában, legfeljebb csak csekélyebb mértékben tőlünk délre és nyugatra. Viszont érthető, hogy a románok belefeszítették vitorlájukat e számukra kedvező felfogás szélébe. Ahhoz, hogy náluk a kontinuitás tana mit jelent, elég három bajnokának nevét felemlíteni: Nicolae Iorga, a régi rezsim minap szörnyű kegyetlenséggel meggyilkolt miniszterelnöke és vezető politikusa az egyik, Vasile Christescu, a vasgárda néhány évvel ez előtt agyonlőtt vezérhelyettese a másik és George Brătianu, a liberálisok vezető személyisége a harmadik. Nyilvánvaló, hogy nem tudományról van itt szó, hanem politikumról és arról is, hogy e kérdésben pártkülönbség román és román között nincs. Ebben az ellenséges légkörben indult el útjára az újabb magyar kutatás, amikor a világháború elvesztésének csapásai és a meglazult társadalom forrongása a magába mélyedő kutatómunkát rendkívül megnehezítették. Emellett az elődök nem készítették elő eléggé a talajt erre a munkára, a románok pedig féltékenyen elzárták előttünk a még javarészt értékesítetlen régészeti anyagot. Szerencsére az újabb magyar generáció nem fecsérelte avval az idejét, hogy meddő vitába szálljon a román elképzelésekkel, aminek semmi értelme sem lett volna anélkül, hogy először a való tényállásokat kidolgozza. Az volt a mieink igazi feladata, hogy a túlról vetített hamis történelmi kép helyett

alapjaiból összeállítsák annak a nagy történelmi folyamatnak a képét, amely a délkelet-európai területen az ókorban lejátszódott, s amely csak együttvéve szerves egész, csak összefogva mutathatja meg a fejlődés nagy vonalait. Természetesen rendkívül sokféle és hosszú ideig tartó részletmunka kellett ehhez az újjáépítéshez. Ősrégészeti tipológiai osztályozások, klasszika-filológiai elmélyedés, forráskritikai elemzések, a felirattani anyag átrostálása, numizmatikai adatgyűjtés, vallástörténeti, gazdaság- és kereskedelem-történeti, művészettörténeti, szociográfiai stb. kutatások elvégzése nélkül éppúgy nem boldogulhattunk volna, mint a római régészeti anyag új leltározása vagy a római történet régebbi szemléletének teljes átalakítása nélkül: új alapra kellett fektetni az egész népvándorlás kori régészeti hagyatéknépi meghatározását is.

Arról, hogy készen volnánk, ma sem lehet még szó, de két évtized alatt mégis elértünk annyit, hogy a dunai országok ókori történelmének fővonalai – a külföldi tudományosság eredményeinek felhasználásával s a legfiatalabb magyar szakemberek közreműködésével – szilárd formát öltöttek, s ebben az új keretben Erdély sorsa is hitelesen kirajzolódhatott. Ennek az új magyar szemléletnek tárgyunkra nézve fontosabb pontjai a következők.

A dákok trák jellegű bronzkori alapkulturája a Kr. e. utolsó évezred folyamán azoknak az új uraknak kultúrájából szedett magára új elemeket, akik e népet sorjában leigázták. A Kr. e. VIII. században feltűnő észak-ázsiai lovas nép volt e hódítók közül az első, amelyet a legendás kimmeriekkel kell valószínűleg azonosítani; 600 körül nyomul ide a szkíták iráni népének egyik főtörzse, az agatirzek, majd csak jóval később, úgy látjuk legújabbban, hogy csak a Kr. e. III. század elején foglalják el a dákok országát a kelták.

De mindezeket az idegeneket abszorbeálta a dák nép egészséges tömege, bár műveltségük számos vonását mindvégig megőrizte, s így biztosra vehetjük, hogy antropológiailag is viselte a velük való keveredés bélyegét. A Kr. e. II. század folyamán már utolsó hódítójának uralmát is lerázva, csakhamar annyira megerősödött, hogy 100 körül már övé a legnagyobb politikai hatalom a Kárpátok medencéjében.

A Kr. e. utolsó évszázad elején ugyan a Csehországból leköltöző kelta bójok visszaszorították a Tiszáig a dákokat, de a 60 és 40 közt uralkodó Burebista alatt összetörik ezeket a bójokat, visszaveszik a Kis-Alföldet tőlük, és Pannóniában meg Dél-Oroszországban is egymás után igázzák le az illír-kelta, déli trák és geta törzseket. Burebista új birodalma alapítója halála után egyszeriben feloszlik, és maga a dákság is 40 körül már négy, majd öt részre hullik szét. De még mindig sok gondot okoznak a rómaiaknak a dákok rablóhadjáratai és főleg új összezárkózásuk lehetősége; a rómaiaknak, akik most, Augustus idejében mindenfelől előretolják uralmuk határát a Dunáig. Augustus eleinte meg akarta szállni földjüket, úgy, mint a szabad Germániát is, és rómaiává szándékozott tenni Közép-Európát, majd öregségében a teutoburgi erdőben elszenvedett vereség és a rettentő erejű pannon felkelés súlyos vereségeinek hatása alatt lemondott a további terjeszkedés tervéről, és megelégedett avval, hogy több bosszuló hadjáratral torolja meg a dák betöréseket; egyúttal nagyszámú dákot áttelepítvén a jobb partra, Moesiába (a mai szerb és bolgár földre), hogy az alsó-dunai határ-örvidék előterepét megszabadítsa e veszélyes elemek közelségétől.

Utóda, Tiberius más módszerrel is igyekezett a dákokat elzárni az új dunai tartományoktól. A Kis Magyar-Alföldre, a Duna–Tisza közére és a Bánságba beengedte az iráni indogermán származású szarmaták *Jazyges* (jazigok) nevű törzsét, akikhez az Olttól kelet felé az oláh síkságon a velük rokon *Roxolani* (roxolánok) csatlakoztak. Ezek az új ütköző államok egy fél évszázadig valóban be is váltották a hozzájuk fűzött várakozásokat. De amikor a dákok a Kr. u. I. század utolsó évtizedeiben újra rendkívül megerősödtek és az időközben Északnyugat-Magyarországra nyomult germán quádok is mozgolódni kezdtek a markomannokkal együtt, megbízhatatlannak bizonyult a két közbeiktatott szarmata vazallus állam is. A dákok akadálytalanul törtek be Moesiába, és egymás után verték tönkre Domitianus császár seregeit. Traianus, a birodalom következő uralkodója azt hitte, hogy elég lesz, ha saját országukban felkeresve a dákokat, keményen megbünteti és vazallus ki-

rálýsággá sýllyeszti őköt – de tévedett. Súlyos erőfeszítései hiábavalók voltak.

A dák király csakhamar újra nagy erővel fegyverkezni kezdett, és csak nagy véráldozatok árán sikerül végleg leszámolni a dákokkal. Most már nincs kegyelem: részben kiirtják őköt, részben elhurcolják rabszolgának vagy katonának, míg egyes csoportjaiknak sikerül a Kárpátokon túlra menekülni rokon törzsekhez. A Római Birodalom sok más esetben is kénytelen volt eltörölni a föld színéről azokat a szomszéd népeket, amelyeket sehogyan sem tudott békére kényszeríteni; az antik humanizmus könyörületessége nem terjedt ki a féktelen barbárokra, akiket inkább állatoknak, mint embereknek tartott, és akiknek kiirtásával gyakran dicsekszik is. Az elnéptelenedett erdélyi hegyek közé új gyarmatosokat hoz Traianus a birodalom minden részéről, hatalmas tömegekben.

Szavahihető antik irodalmi forrás mondja, hogy a dákokat kipsztította Traianus, és hogy ez az adat valóban hitelt érdemel, azt igazolni is tudják. A dáciai feliratokon ugyanis vagy 2300 személynév maradt fenn, amelyek közül a legtöbb olyan nyugati provinciálisok latin neve, akik már romanizálódtak mást; jelentős számú a keleti tartományokból jött emberek és a balkáni bevándorlók görög névadása is; elég sok szír nevű katoná is akad, és vagy 200 illír és kelta nevű ember a szomszéd dunai országokból. Mindezek mellett alig akad 40 trák nevű egyén; de ezeknek többsége is biztosan déli, balkáni trák katoná, és kétségkívül van közöttük balkáni trák polgári személy is. Nincs kizárva, hogy ezeken kívül dák nemzetiségű is akad a néhány maradék trák név viselői között. De a legvérmesebb optimizmussal sem feltételezhetjük azt, hogy egy tucatnyinál több dák személy akadhasson köztük, szóval 0,5%. Világos tehát, hogy a dákok népi alaprétegére támaszkodó romanizmus Dáciában nem létezett.

Román részről a „miracle roumain” csodájával operálva szeretnék ugyan elhítenni a világgal, hogy csak azért nincs több dák nyom, mert a dákok egyszeriben, mintegy varázsütésre rómaiakká váltak. Csakhogy a római polgárjog kiváltságát jelentő római családnevet nem lehetett egyszerre, önkényesen felven-

ni, hanem csak 25-30 éves katonai szolgálattal, vagy polgári érdemek útján nyerhette el valaki. És akinek barbár neve volt, az Dáciában sem szégyellte ezt – mint azt ott a sok illír és kelta ember zamatos bennszülött neve tanúsítja. Tehát ha lettek volna dák nép elemek még ott, feltétlenül megvolna a nyomuk úgy, mint a többieknek.

Megkísérelték a románok azt is, hogy a régészeti hagyatékban felfedezzék a kontinuitás jegyeit, de ez sem sikerült: semmi olyan emlékcsoport vagy ásatási tényállás sem volt kimutatható, amely a dák lakosság továbbélésére vallana a római Dáciában.

A Traianus császár meghódította új tartománynak igen gyenge volt a katonai helyzete. A többi dunai tartományokkal csak Kis-Oláhországon (Olténián) át függött össze, amely folyosó a Bánság és az Olt között Moesiával kötötte össze az új Dáciát, de különben Pannóniától a jazigok, Alsó-Moesiától a roxolánok területe elválasztotta. És hiába tartottak erős sereget a két szarmata néppel szemben Dácia, Pannónia, Moesia felől egyaránt, hiába építettek földjükön bal parti hídfőállásokat, útbiztosító erődöket, ott, ahol a római járőrök és kereskedők átszelték e vazallus államok területét. Hiába, mert e két, Dácia hátába benyúló idegen terület alkalmat adott arra, hogy ha új néphullámok tódultak errefelé, e földnyelvekre behatolva Dácia torkát fojtogathassák.

E lehetetlen helyzet egyrészt azért maradhatott meg, mert a rómaiak ott is ragaszkodtak a folyóhatárhoz, ahol a határfolyó lehetetlenül kanyarogva védelemre alkalmatlan vonalat nyújtott – mint amilyen a Duna két nagy megtörése Budapest és Belgrád tájékán. A másik oka ennek a lehetetlen határvonalnak, amely vékony nyakon imbolygó vízfejnek hagyta Dáciát, a birodalom növekvő gyengesége volt. Mert a II. század hatvanas és hetvenes éveiben Marcus Aurelius már egyszer le akart számolni evvel a helyzettel. Délre vándorló germán törzsek bolygatták fel ekkor a római határ szomszédjait a Duna egész medencéjének hosszában, és Marcus hosszú, keserves küzdelmek után már elkezdte *Marcomannia* és *Sarmatia* provinciák berendezését, azaz a magyar Felvidék és Csehország bekebelezését.

A Kárpátok koszorúján nyugvó egészséges határ tehát már a megvalósulás stádiumában volt, és ezt szükségszerűleg követte volna a nagy oláh síkság okkupációja is, amivel a Duna mellett álló rengeteg katonaság nagy részét felszabadítva, rövidebb és jobban védhető vonalon vehették volna fel a hamarosan Dél-Oroszországba tóduló gótokkal.

Csakhogy Marcus római császár hirtelen meghalt, és fia, Commodus visszavonta a Felvidékről is a római megszálló csapatokat: Róma végérvényesen visszaesett a körülményekkel megalkudó defenzívába. A gótok a III. század első évtizedeiben egyre inkább felmorzszolták a roxolánokat Oláhországban, és evvel kezükbe került Dácia és Moesia kulcsa. A század közepe felé pedig Róma halálos agóniába került: határain körös-körül támadt a barbárság, és a római hadsereg nem volt elég nagy arra, hogy mindenütt egyszerre hathatósan tudjon szembeállni a rettentő nyomással. Ebben a kétségbeejtő helyzetben már inkább a belső, nagyobb kultúrájú provinciák és magának Itáliának a fennmaradása forgott kockán, úgyhogy a határtartományok erőteljes védelme helyett a birodalom már csak arra volt képes, hogy az addig határkordont alkotó haderő jelentékeny részeit hátravonva, központi tartalék sereget alkosson, és evvel hol keleten, hol nyugaton lépjen fel egy-egy legveszélyesebbnek mutatkozó invázió ellen.

Ilyen körülmények között a legexponáltabb fekvésű Dácia katonai helyzete ingott meg legelőbb; helyőrségei jó részét már Gallienus alatt kivonták 260 körül, hogy más egységekkel együtt az Alpok és a görög félsziget előterepét védjék. Aurelianus császár trónra léptekor, 270-ben még fogadkozik a központi kormányzat, hogy Dáciát újra boldoggá teszi, amikor hirtelen olyan események következnek be, amelyek örökre megpecsételik Dácia sorsát.

Szíriában ugyanis a Róma gyengeségében nagyra nőtt palmírai királyság elszakad a birodalomtól, ráteszi a kezét Egyiptomra, a birodalom éléskamrájára, úgyhogy ha Aurelianus császár nem akarja, hogy Itália és a főváros az egyiptomi búzaszállítványok híján éhen haljon, kénytelen sürgősen leszámolni Palmirával. Erre azonban más haderő nem áll rendelkezésére,

mint egyedül a dunai sereg. Hogy lehet ezt elvonni, amikor itt is oly fenyegető a barbárság nyomása? 271-ben Aurelianus benyomul Dáciába, mely közben a nyugati gótok szabad zsákmánya lett, és hatalmas csapást mér e germánokra. E nagy győzelmek teszik lehetségessé, hogy levonja a világhelyzet konzekvenciáit, és rendszeresen kiürítve a győztes csapatok védelme alatt Dácia polgári lakosságát és helyőrségeit, átlántálja ezeket a Duna jobb partjára, Moesiába, új Dáciának nevezve el Moesia azon kerületét, ahová telepítette őket.

E rendszeres kiürítés még az írmagját is elvitte a romanizmusnak Erdélyből. A Balkánon, ahol a népvándorlás későbbi századaiban a hegyek közé húzódott a romanizált lakosság egy része, hogy a török és szláv fajta portyázó hadaktól megmeneküljön, megmaradt a városok római neve a mai napig, mert volt ki továbbadja a következő generációknak. Dáciában, ahonnan a romanizált lakosság császári felügyelet alatt kivándorolt, egyetlen város neve sem élte túl az ókort. A dákoromán kontinuitásnak tehát mindkét pillére kidől: sem dák, sem római folytonosság nincsen Erdélyben.

400 körül a hunoktól való félelmükben menekülő nyugati gótok újra elhagyták a volt Dácia földjét, és helyettük a germán gepidák veszik birtokba ezt. Ezeket a VI. század közepén megint az avarok igázzák le, és evvel az új uralkodó néppel együtt szláv alattvalóik költöznek be e század utolsó évtizedeiben, majd az avar birodalom megsemmisítése Nagy Károly által a bolgár szlávok terjeszkedését hozza errefelé. Közben rengeteg háború örölte fel és cserélte ki a népvándorlás új telepeseit is, mígnem a honfoglalás újra új népelemeket hozott e valóban vérrel áztatott földre.

A dákok és rómaiak emlékét csak a magyar művelődés újította fel Erdélyben.